

ამირანი და ტარიელი („ამირანიანისა“ და „ვეფხისტყაოსნის“ ურთიერთმიმართების საკითხისათვის)

გოჩა კუჭუხიძე

ნაშრომში, რომელიც ქართული ფოლკლორის პერსონაჟ ამირანის სახელის გენეზისს, აგრეთვე, ამირანიასა და ბერძნული პანთეონისეული პრომეთესა და კავკასიის სხვა მითოლოგიური პერსონაჟების ურთიერთმიმართების საკითხებს ეხება, გამოთქმული გვაქვს მოსაზრება, რომლის თანახმად, ამირანის შესახებ შემონახულ თქმულებებში წარმართულ ტაძართა შორის ბრძოლის კვალია შემორჩენილი, ჩვენ ამირანიასა და „ვეფხისტყაოსნისეული“ ტარიელის ურთიერთმიმართების საკითხსაც შევხებით, ახლა, სანამ განვაგრძობდეთ ამ თემას, საჭიროდ მიგვაჩნია, მოკლედ გავიხსენოთ, კიდევ რის შესახებ იყო ხსენებულ წერილში საუბარი (იხ. კუჭუხიძე 2020).

ჩვენ ყურადღებას იმ გარემოებაზე ვამახვილებდით, რომ გაამპარტავნების გამო დასჯილი გმირის შესახებ თქმულებები კავკასიის ვრცელ რეგიონშია ცნობილი (აფხაზური ეპოსის აბრსკილი, ოსური ნარტების ბატრადი, ადიღეველთა ნასირენი, სომეხთა მჰერი, მეგრული ფოლკლორის არამხუტუ... (კიკნაძე 2001). ზურაბ კიკნაძეს ნათლად აქვს ნაჩვენები, რომ გაამპარტავნებაა ამ გმირთა საერთო ნიშანი; პრომეთესთან დაკავშირებით აღვნიშნავდით, რომ ბოლო წლებში გავრცელდა აზრი, რომლის თანახმად, ამირანიასა და პრომეთეს დაკავშირება არ არის გამართლებული იმიტომ, რომ ამირანი ამპარტავნების, პრომეთე კი ხალხისადმი თავგანწირვის გამო ისჯება. არსებობს მოსაზრება, რომ, რადგან ამირანი უფრო ფიზიკურ, პრომეთე კი ინტელექტუალურ ძალას ეყრდნობა, ამირანი პრომეთესაზე ადრეული ეპოქის წარმომადგენელია.

ჩვენი აზრით, კავკასიის პერსონაჟთაგან პრომეთეს გამოთიშვა არ შეიძლება იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ, ბერძნული ლიტერატურის თანახმად, *კავკასიონის მთაზეა პრომეთე მიჯაჭვული* და წარმოუდგენლად გვესახება პრომეთესთან დაკავშირებული საკითხების ისე კვლევა, რომ არ გავითვალისწინოთ კავკასიის ვრცელ რეგიონში არსებული თქმულებები, რომელთა არაერთი ვარიანტის მიხედვით, ადგილობრივი დასჯილი გმირიც მთაშია დატყვევებული; რამდენადაც ისიც ნათლად ჩანს, რომ კავკასიაში ფართოდაა გავრცელებული მიჯაჭვული გმირის სახე და საეჭვოა, მხოლოდ ლიტერატურული ან საბერძნეთიდან ჩამოსულთა (ვთქვათ, საქარავნო გზაზე მოგზაური ვაჭრების) მიერ მოთხრობილი გადმოცემების გზით იყოს იგი აქ ფეხმოკიდებული, გამოვთქვით მოსაზრება, რომ რომელიღაც ისეთი ძალიან მნიშვნელოვანი მოვლენა მომხდარა კავკასიაში, რაც ბერძნულ ლიტერატურაშიც აისახა; ბერძნები ტიტანად მიიჩნევენ პრომეთეს, ღვთაება არის იგი, აქედან გამომდინარე, გვექმნება შთაბეჭდილება, რომ რელიგიური პერსონაჟი იყო კავკასიელთა გმირი, რომ ტრანსფორმირებული სახითაა შემორჩენილი მისი სახე, რომლის გენეზისიც ერთ-ერთ წარმართულ ტაძართან უნდა იყოს დაკავშირებული.

შემდეგ აღვნიშნავდით, რომ წარმართულ ტაძარს იდეოლოგია, შესაძლოა, სიყვარულზე ჰქონდეს დაფუძნებული, მაგრამ ზოგ ტაძარში სიყვარულს ლოგიკა, განსჯა ახლავს თან, ზოგში კი ძირითადად მხოლოდ რწმენა, ხილვა, ორაკულური ჭერეტაა წარმმართველი; დიდ სიყვარულს ლოგიკური ახსნა არ სჭირდება, ადამიანს უყვარს, სწამს, თვითონაც არ იცის, რატომ, მაგრამ თავგანწირვა შეუძლია სიყვარულისთვის; ოღონდ, ამგვარ სიყვარულს მეორე მხარეც აქვს: თუ მოხდება ისე, რომ ლოგიკას გაექცევა ადამიანი, არაა შეუძლებელი, მისი სიყვარული ფანატიზმში გადაიზარდოს, რომ იმგვარმა რწმენამ, როგორსაც დღეს ბრმას უწოდებენ, აზროვნების დაქვეითება გამოიწვიოს, ასეთ ადამიანს აგრესიაც სძლევს ხოლმე, თავმოყვარეობა ადვილად ელახება, ლოგიკური დაფიქრების უნარი უსუსტდება და ველარ ხვდება, რომ გონიერებას დიდი სიკეთე მოაქვს; ადამიანი, რომელიც ლოგიკურ განსჯას არ უთმობს ყურადღებას, ცხოვრების დასაწყისში ხშირად კეთილია, ბოროტებასთან ბრძოლაშიც იმარჯვებს, მაგრამ, თუ გონიერებისა და ლოგიკის ნაკლებობაა მასში, შემდეგ, გარდა იმისა, რომ, შესაძლოა, ფანატიკოსად იქცეს, არაა გამორიცხული, ამპარტავნებამაც სძლიოს, საკუთარი თავი ყველაზე ძლიერად მოეჩვენოს, ველარ მიხვდეს, ვის უნდა ებრძოლოს და ვის - არა და თავისიანიც გამოიწვიოს მეტოქედ და ეს თავისიანი საკუთარი მშობელიც იყოს; იქვე ნათქვამი გვექონდა, რომ უგონო გზნებას, ასეთ სიყვარულს, უბედურებამდეც მიჰყავს ადამიანი და რომ, ცხა-

დია, იდეალური ვითარება მაშინ იქმნება, როცა ჰარმონიულადაა შეზავებული რწმენა და ლოგიკა და ცალმხრივობა არ ბატონობს ადამიანში.

თუ რელიგიური გმირი იყო ამირანის წინასახე, საფიქრებელია, რომ ტაძარში აღიარებული კულტი იქნებოდა იგი, თქმულებებიდან მოჩანს მზისდარი ჭაბუკი, სატრფოს საძებნელად მიმავალი არაფერს რომ არ უშინდება, ვინც ცეცხლოვანი გზებითაა სავსე, ვხედავთ, რომ ვეშაპებსა და უამრავ დევს ხოცავს გზაზე, რომ სატრფოს მამასაც ებრძვის შემდეგ, იტაცებს ყამარს და ჩვენ წინაშე ნელ ნელა ისეთი ადამიანის სახე იკვეთება, რომელსაც ერეგება, რომ მისი მომრევი არავინაა ქვეყანაზე და მალე კი იმ კაცად გვევლინება ამირანი, რომელიც ღმერთს უწყებს ბრძოლას... თუ კავკასიის ერთ-ერთი წარმართული ტაძრის კულტი იყო ამირანის „წინაპარი“, იგი და, საერთოდ, ამ ტაძრის იდეოლოგია, მიუღებელი იქნებოდა ისეთი ტაძრისთვის, რომელშიც ლოგიკაზე დაფუძნებული ერთ-ერთი ელინური, ან მისი მსგავსი, ფილოსოფია იყო გამარჯვებული, რომელშიც მიაჩნდათ, რომ საშიშია ისეთი სიყვარული, განსჯა რომ არ ახლავს თან, უგონო ცეცხლი და გზება მიუღებელი იქნებოდა ამ ტაძრისათვის, იქ, ალბათ, მიიჩნევდნენ, რომ უგონო სიყვარული უკეთურებასაც აკეთებინებს ადამიანს, რომ ასეთი სიყვარულისგან გაშმაგებულს, შესაძლოა, არაფრად უღირდეს სულიერის მოკვდინება. ზოგჯერ არაფრის გამო წაართმევს მას სიცოცხლეს) და არც ისაა მოულოდნელი, იმდენად აიტანოს ამპარტავნებამ, რომ თავად ღმერთს გამოუცხადოს ბრძოლა.

ჩვენ ვვარაუდობთ, რომ ტაძართა შორის ბრძოლის კვალი უნდა იყოს ამირანის მითში შემორჩენილი, რომ ისეთმა სასულიერო ცენტრებმა, რომლებშიც რწმენასთან ერთად განსჯის უნარი და ლოგიკური აზროვნება იყო უმაღლეს რანგში აყვანილი, რომელთა იდეოლოგიის საფუძველს ერთ-ერთი ელინური, ან მსგავსი, ფილოსოფია წარმოადგენდა და რომელნიც საბერძნეთის ცენტრებთან იქნებოდნენ დაკავშირებულნი, იმ ტაძარს გამოუცხადეს ბრძოლა, რომელიც ძირითადად ინტუიტიურ, ორაკულურ ჭვრეტაზე იყო დაფუძნებული, დასაშვებად მივიჩნიეთ მოსაზრება, რომ ზეგავლენა მოახდინეს მათ ორაკულურ ტაძრებზე, რომ ამირანისეული „უგონო ვნება“ შეზღუდეს, რომ რელიგიური თუ რომელიმე ძლიერი სახელმწიფო ძალის ჩარევით შეიცვალა ასეთი ტაძრის იდეოლოგია, ანუ, სხვაგვარად თუ ვიტყვით, რკინისებურმა ლოგიკამ შეზღუდა, შებოჭა ცეცხლოვანი და უგონო ვნება და, იდეოლოგიის ცვლასთან ერთად, დამთავრდა ამ ტაძარში მარად მგზნებარე, მაგრამ „ელინური“ ლოგიკისაგან ნაკლულევანი, უძლეველი გმირის შესახებ ამბების თხრობა და რუსთველისებურ გამოთქმას თუ მივმართავთ, „შმაგი“ გზება მისაბაძად აღარ იქნა მიჩნეული; ამის შემდეგ ისეთი გმირი წარმოდგებოდა ამ ტაძარში იდეალად, რომელსაც, დიდ სიყვარულთან ერთად, არც გონიერება და ლოგიკა აკლია და სწორედ ამით აღწევს სულიერ სარბიელზე გამარჯვებას ხსენებულ წერილში სწორედ ამ საკითხებზე მსჯელობისას მიიქცია ჩვენი ყურადღება ფაქტმა, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ „შმაგი“ ტარიელს ავთანდილის გონიერება დააყენებს გადარჩენის გზაზე, რაც საფიქრებელს ხდის, რომ ხალხში შემორჩენილი იყო სხვადასხვა სახით არსებული თქმულებები „შმაგი“ ჭაბუკის შესახებ, რომ ამ თქმულებებს შემდეგ რუსთველი გაეხმაურა და ისიც აჩვენა პოემაში, ძლიერი გონიერება რომ სჭირდება ასეთ ადამიანს გასამარჯვებლად; მაშინ გამოვთქვით მოსაზრება, რომ ამირანის გზა ტარიელთან გაგრძელდა, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ დაიხატა ამირანისეული პრობლემიდან გამოსავალი. ჩვენი აზრით, სწორედ ეს იყო კავკასიაში მომხდარი ის მნიშვნელოვანი მოვლენა, რომლის შესახებაც ზემოთ ვსაუბრობდით, ვფიქრობთ, რომ ამ მოვლენისადმი ყურადღება კავკასიის ფარგლებს გასცდებოდა და დასაშვებად მივიჩნივთ ვარაუდს, რომლის თანახმად, ასეთი მსოფლმხედველობრივი რეფორმა განხორციელდა კავკასიის იმ ერთ-ერთ ძლიერ ტაძარში, რომელიც მანამდე არ ღებულობდა ამგვარ, ელინურთან ახლოს მყოფსა თუ თავად რომელსამე ელინურ (იმ დროისათვის, იქნებ, ახალ) სწავლებას.

ჩვენი შეხედულებით, რეფორმის შემდეგ, როგორც ითქვა, ახალი გმირი წარმოჩნდებოდა ტაძარში იდეალად, ძველის ქება დასრულდებოდა, თუმც, ხალხში ლეგენდებად დარჩებოდა ისტორიები გმირზე, ალბათ გავრცელდა თქმულებები უძლეველი ჭაბუკის შესახებ, რომელიც ბოლოს ჯაჭვით შებოროკა ღმერთმა, გმირობათა ამბებს ძველებურად მოყვებოდნენ, მაგრამ ძველ ამბებს დაემატებოდა ახალი ისტორიები იმის შესახებ, რომ ჯაჭვით შეიბოროკა გმირი, სავარაუდოა, რომ სწორედ იმ ტაძარში გაჩნდა ისტორიები, რომლებიც ლოგიკის აუცილებლობის მაღიარებელ ბერძნულ ფილოსოფიურ სკოლებთან იყო ახლოს, იქ, ალბათ, მეორე ნაწილთან ერთად ყვებოდნენ გაამპარტავნებული გმირის შესახებ ამბებს, ჩვენ მიგვაჩნია, რომ სწორედ ამ ტაძრიდან გავრცელდებოდა საბერძნეთში ამბები ცეცხლოვანი ჭაბუკის შებოროკის შესახებ, საბერძნეთის ტაძარშიც გაჩნდებოდა მითი კავკასიის ქედზე მიჯაჭვულ გმირზე, შემდეგ კი ბერძენ მწერალთა წიგნებში გადაინაცვლებდა ეს გმირი და, ვფიქრობთ, ბერძნულ ლიტერატურაში ასე უნდა იყოს აღმოცენებული პრომეთეს ისტორია.

ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ამირანი და პრომეთე საკმაოდ გვანან ერთმანეთს: ამპარტავნების ცოდვაში პრომეთეც არის ჩავარდნილი, მეტს თუ არა, ამირანზე არანაკლებ ამპარტავნებას ამჟღავნებს მაშინ, როცა ზევსს ეურჩება და ცეცხლს იტაცებს ადამიანთათვის; არცერთ კავკასიელ პერსონაჟს არ მოუტაცია ცეცხლი, მაგრამ, თუ ტაძრის კულტი იყო მათი არქეტიპი, ცხადია, რომ, როგორც მისაბაძი გმირი, იმ ცეცხლოვან გზებთან და ენერგიასთან აზიარებდა იგი ადამიანებს, რომლებსაც განსჯის გარეშე ცხოვრების შემთხვევაში დაღუპვის პირას შეუძლიათ ადამიანის მიყვანა; პრომეთე და ამირანი მთავარი ნიშნებით მსგავსნი არიან, შეიძლება ისიც ითქვას, რომ პრომეთე საბერძნეთის ფილოსოფიური სამყაროდან დანახული ის კავკასიელი გმირია, რომლის სულიერ მხარეებსაც კარგად კვეთს ბერძნული მწერლობა, ის ფილოსოფია, ის სიმშვიდისაგან დაუნმენდელი ცეცხლოვანი გზება ლოგიკისაგან შეუბოჭველობის შემთხვევაში საშიშ ფორმებს რომ ღებულობს, ჩანს, სიმბოლურად პრომეთესეული ცეცხლის სახით ჩნდება ბერძნულ მწერლობაში.

ამრიგად, ხსენებულ წერილში გამოთქმული გვაქვს მოსაზრება, რომ კავკასიაში, მის ტაძრებში, უნდა იყოს წარმოშობილი მითი, რომელიც, ერთი მხრივ, ამირანისა და სხვა მსგავს პერსონაჟთა შესახებ არსებულმა თქმულებებმა და, მეორე მხრივ, პრომეთეს შესახებ დაწერილმა ისტორიებმა შემოგვინახა.

ზვიად გამსახურდია მიიჩნევდა, რომ კავკასიონზე პრომეთეს მიჯაჭვის მითში პროტო-იბერთა ტერიტორიებზე დასახლებულ ინდო-ევროპელთაგან ადგილობრივი ღვთაებების შევიწროება და ინტუიტიურ-ნათელმხილველური ჭვრეტის შეზღუდვაა სიმბოლურად ასახული (გამსახურდია 1991ა: 198-199); ამ საკითხების კვლევისას ჩვენ ხალხთა მიგრაციის შესახებ არ გვიმსჯელია, მაგრამ ის აზრი გავიზიარეთ, რომ ლოგიკური აზროვნება და ინტუიტიური ჭვრეტა, მართლაც, არის ასახული პრომეთეს მითში და, როგორც ვნახეთ, „ამირანიანისა“ და „ვეფხისტყაოსნის“ დაკავშირებულობის შესახებაც დავინწყეთ საუბარი (კუჭუხიძე 2020: 150-162).

„ამირანიანისა“ და „ვეფხისტყაოსნის“ ურთიერთმიმართების საკითხს არაერთი მკვლევარი შეხება:

კ. კეკელიძის თანახმად, ლიტერატურულმა „ამირანდარეჯანიანმა“ ახალი ხალხური თქმულებები, ზღაპრები, ლეგენდები წარმოშვა, თუმც, როგორც იგი აღნიშნავდა, თავის მხრივ, ამ ყველაფერმაც მოახდინა „ამირანდარეჯანიანზე“ ზეგავლენა (კეკელიძე 1981: 82-84); მკვლევარი წერს, რომ:

საქართველოში [...] ძალიან პოპულარული ყოფილა თქმულებანი ამირანის შესახებ, რომ „ამირანდარეჯანიანის“ ავტორის მიერ გაერთიანებულია ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი თქმულებები, რომელთაგან „ზოგი ადგილობრივი, ქართული წარმოშობისაა“, მისი თქმით, „ეს უნდა იყოს ზღაპარი მზეჭაბუკის შესახებ“ და იგივე განსაკუთრებულად ამირანის ზღაპარზე ითქმის (კეკელიძე 1981: 75-76).

კ. კეკელიძის პარალელები აქვს დაძებნილი „ამირანდარეჯანიანსა“ და „ვეფხისტყაოსანს“ შორის (კეკელიძე 1981: 138-145) და მთელი მისი მსჯელობა იმ აზრის განმამტკიცებელიც ხდება, რომ „ვეფხისტყაოსანს“ ატყვია „ამირანიანის“ კვალი.

მ. ჩიქოვანი „ვეფხისტყაოსნის“ საწყისებს ფოლკლორულ „ტარიელიანში“ ეძებდა და ამ უკანასკნელს „ამირანიანის“ კონტექსტში განიხილავდა (ჩიქოვანი 1959), თუმც, მიაჩნდა, რომ ხალხურმა „ტარიელიანმა“ შემდგომში „ვეფხისტყაოსნის“ ზეგავლენა განიცადა, რამაც „ტარიელიანის“ აღდგენა გაართულა, აქედან გამომდინარე, კ. კეკელიძეს ეეჭვებოდა, რომ „ხალხურისა და ლიტერატურული ვეფხისტყაოსნის ურთიერთობის შესახებ“ ჩიქოვანისეულ მსჯელობას სარგებელი მოჰქონდა, მაგრამ კ. კეკელიძის ნაშრომზე დაკვირვება ცხადყოფს, რომ იგი არ გამორიცხავდა ვარაუდს, რომლის თანახმად, არსებობდა ძველი ეპოსიც, რომელშიც ტარიელის, აბესალომისა და ეთერის, როსტომისა და სხვათა შესახებ იყო მოთხრობილი; მკვლევარი იმასაც აღნიშნავდა, რომ „მ. ჩიქოვანის შრომები საყურადღებოა ქართული ფოლკლორის სიუჟეტური პალეონტოლოგიის თვალსაზრისით შესწავლისათვის“; – კეკელიძე 1981: 168-169).

ლ. ფირცხალავამ თქმულებებსა და „ვეფხისტყაოსანს“ შორის სიუჟეტთან, ფაბულასთან, კომპოზიციურ წყობასთან, ტიპოლოგიასთან დაკავშირებული პარალელები მოიძია: „ამირანის მითი იწყება მოხუცი მონადირის დახასიათებით, „ვეფხისტყაოსანიც“ მოხუცი მეფის დახასიათებით არის დაწყებული“; სულკალმახის დახასიათებას მისი საცხოვრებელი გარემოსა და ოჯახის წევრთა აღწერა მოსდევს, იგივე ხდება „ვეფხისტყაოსანში“; „ამირანიანში“ ნაჩვენებია, რომ სულკალმახი სანადიროდ მიდის, იმავეს აკეთებენ როსტეფანი და ავთანდილი; „სულკალმახის ნადირობის შემდეგ მითში ვხვდებით კლდეს“, „ვეფხისტყაოსანში“ „მეფისა და სპასპეტის ნადირობის შემდგომ აღწერილ

პეიზაჟში გამოჩნდება კლდე“; სულკალმახი ნადირობის შემდეგ „გაიგონებს ხმას, რომელიც უცხოა მისთვის“, რუსთველის პოემის გმირები ხვდებიან „უცხო მოყმეს“; „ორივეგან ცდილობენ მასთან მი-ახლოებას“... პარალელები სხვა შემთხვევებშიც იძებნება; – ფირცხალავა 1998: 6-8).

დ. ბედიანიძის აზრით:

ამირანის მითის ბევრ ვარიანტში მოცემული გვაქვს გმირის თავგადასავლის ბედნიერი დასასრული, რითაც იგი ენათესავება ზღაპრებს და რაც იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ევოლუციის რალაც ეტაპზე მითისათვის უცნობი იყო უფალთან გმირის დაპირისპირება“ (ბედიანიძე 1998: 6).

დაკვირვება, რომ „ამირანიანს“ ოდესღაც ბედნიერი დასასრული ჰქონდა, აძლიერებს ჩვენს ვარაუდს, რომლის თანახმად, ამირანის მითზე მოგვიანებით, უკვე ახალი ტაძრის წიაღში, არის დამატებული ამბები გმირის მიჯაჭვის შესახებ; ცხადია, საინტერესოა აზრი, რომ „მატიარქატის პატრიარქატით შეცვლის საფეხურზე უნდა იყოს შექმნილი მითის ის პლასტი, რომელშიც ამირანი ებრძვის ქალებს“ (ბედიანიძე 1998: 5).

ჩვენს ზემოხსენებულ ნაშრომში ძირითადად სახელ ამირანის გენეზისის საკითხებში გარკვევას ვისახავდით მიზნად; ჩვენი მხედველობის არეალში მოექცა ფალაური სიტყვები: *mihir ī mihrān* („მზე მზეებისა“), დაგვებადა აზრი, რომ ამირანის ძველი სახელი გავრცელებული იყო შემოკლებული ფორმით *იმიჰრან*, რომ *იმიჰრანად* იხსენიებდნენ ამ გმირს და შემდეგ მისი სახელი ტრანსფორმირდა როგორც *ამიჰრან* (*ამირან*), ვნერდით იმასაც, რომ ფალაური წარმოშობის სახელი არ მეტყველებს იმაზე, თითქოს თავად პერსონაჟიც ირანული წარმოშობისაა, აღვნიშნავდით, რომ თავდაპირველად, შესაძლოა, სხვა სახელით იხსენიებდნენ ამ გმირს და ფალაური სახელი კი ირანული ექსპანსიის დროს ირანული კულტურის გავლენით გაჩნდა; ამირანს, შესაძლოა, ჰქონდა ქართული, ან ქართველური, სახელი, რომელიც, იქნებ, დაახლოებით ასე ჟღერდა: მზეთა მზე... რომ ირანული წარმოშობის მქონეთაგან, ამ მხრივ, საინტერესოა სახელები: ხვარამზე (ხვარამძე), ხვიარა... (კუჭუხიძე 2020: 149-150).

თუ დავუშვებთ, რომ ამირანზე თქმულებებსა და პრომეთეს მითში ტაძართა შორის მსოფლმხედველობრივი დაპირისპირების კვალია შემორჩენილი და რომ „ამირანიანის“ გავლენა „ვეფხისტყაოსანშიც“ აისახა, მაშინ ჩვენ წინაშე ძალიან საინტერესო სურათი წარმოჩინდება, კერძოდ, საფიქრებელი ხდება, რომ რუსთველისდროინდელ საქართველოში არსებობდა წარმართობის დროიდან დასაბამ-დადებული თქმულებები ჭაბუკზე, რომელიც მგზნებარე სიყვარულით იყო სატრფოს მიმართ სავსე, დაეძებდა მას და, მიუხედავად იმისა, რომ იპოვა, ბედნიერებას ვერ ელირსა, რადგან ამპარტავნებამ აიტანა, რის გამოც ღვთისგან დაისაჯა; ზოგ თქმულებაში მის ფალავნურ ძალაზე, ზოგში კი ამპარტავნებაზე იქნებოდა ყურადღება გამახვილებული. მაგალითად, ადილეურ ეპოსში ნასირენი ამის გამო ძალიან უარყოფით კონტექსტშია მოხსენიებული: „მუხანათურია შენი ქცევანი, ღვთის სიტყვას და საქმეს შენ პატივს არ სცემ. ო, ღვთისგან შეჩვენებულო, [...] ვიდრე ჩვენ არ აგხსნიოთ, ღმერთი გაკავებ-დე მანდ“ (კიკნაძე 200: 273-274). ჩანს, ხალხში დიდი ხნის განმავლობაში ყვებოდნენ ამბებს მზისდარ ჭაბუკზე, რომელიც ვერ ელირსა თავის ულამაზეს სატრფოსთან ერთად ბედნიერებას; განსხვავებული სახისა იქნებოდა ეს თქმულებები, სხვადასხვა ეპოქა განსხვავებულ ესთეტიკას შემატებდა მათ, ზოგჯერ თუ მზეჭაბუკი იქნებოდა, ზოგჯერ სპარსული, ფალავნურ, დევ-გმირულ ესთეტიკასთან დაკავშირებული, ელემენტები შეიჭრებოდა თხრობაში, ერთ შემთხვევაში თუ არაბული წარმოშობის სახელი ყამარი ერქმეოდა ქალს, უფრო ადრე, იქნებ, მთვარის ასულად, ან ზეციურ კოშკში გამომწყვდეულ და თავისი მზეჭაბუკის მომლოდინე იმ ქალწულად იყო წარმოდგენილი, ცხრა მთისა და ცხრა ზღვის იქიდან რომ ელოდა მეტრფეს, მზისა და მთვარის შეყრის შესახებ ულამაზესი ხატება იქნებოდა ამ თქმულებებში წარმოჩენილი; დროთა განმავლობაში სახელებიც შეეცვლებოდათ გმირებს, ეროვნული ელფერიც, მაგრამ, ჩანს, თქმულებათა უმეტესობაში, როგორც ითქვა, ვერ ელირსნენ სატრფოები ბედნიერებას, საბოლოო ბედნიერებას ვერ მიაღწიეს, რადგან ჭაბუკს ის ცეცხლოვანი „უგონო გზე-ბა და ცეცხლი“, ის „ვეფხისტყაოსნისეული“ „სიმამაგე“ შეუშლიდა ხელს, რომელსაც გონიერება და სიმშვიდე არ აწონასწორებს და რომელიც არა მხოლოდ ჭაბუკში, არამედ ასულშიც ძალუმად იჩენს ხოლმე თავს. ადრეულ ეპოქაში, სანამ ორაკულური ტაძრის მსოფლმხედველობით საზრდოობდა და ის მეორე ნაწილი დაემატებოდა ალბათ, რომელშიც ჭაბუკის შებორკვაზეა მოთხრობილი, როგორც ზემოთაც გამოჩნდა, იქნებ, ჰქონდა ბედნიერი დაბოლოება, მაგრამ თქმულებებში ადრევე გაქრებოდა ასეთი დასასრული, რადგან გაიაზრებდა ხალხი, რომ ამპარტავნება ბედნიერებისაგან აცილებს ადამიანს, თუ „ვეფხისტყაოსნისეული“ ტარიელის წინასახე ამირანი იყო, მაშინ საფიქრებელი ხდება, რომ ხალხში რუსთველის დროსაც ყვებოდნენ მიჯნურის საძებნელად „ველად გაჭრილ“ ყრმაზე,

რომელსაც „შმაგი მიჯნურობა“ სტანჯავდა, სავარაუდოა, რომ ხალხში გავრცელებულ სწორედ ამგვარ ამბებს გულისხმობს რუსთველი, როცა ბრძანებს: „მო, დავსხდეთ, ტარიელისთვის ცრემლი გვდის შეუშრობილი“ და იგია, ვინც კლასიკური სახე მისცა ამ ამბებს და ერთ-ერთი იდეა, რაც წარმოაჩინა, ის გახლდათ, რომ დიდ სიყვარულს, „სიშმაგეს“ (ტარიელი) გონიერება (ავთანდილი) უნდა აწონასწორებდეს, მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში ელირებათ მიჯნურებს ბედნიერება, მაშინ მოხდება ისე, რომ ამპარტავენებასა და ბრძოლის არასწორად წარმართულ ჟინს დაიცხრობს და აღარ ჩაიდენს ჭაბუკი იმ შეცდომას, რომლის გამოც ისჯება; გონიერება, სიმშვიდე ის თვისებებია, რომელიც უცილობელად უნდა სდევდეს უზომოდ დიდ სიყვარულს, რათა ნეტარებასა და ბედნიერებას ელირსონ ადამიანები.

რუსთველის დროსაც არაერთგვაროვანი იქნებოდა ტარიელის შესახებ მოთხრობილი ამბები: ერთ თქმულებაში თუ სიყვარულის გამო ველად გაჭრილ მოყმეზე მოყვებოდნენ, სხვაში იტყოდნენ, რომ იპოვა მან სატრფო, მაგრამ ბოლოს შეცოდების გამო დატყვევდა, ზოგჯერ, იქნებ, ისევ კლდეზე მიჯაჭვის ისტორიით, ზოგჯერ კი მღვიმეში გამოკეტვის ამბით სრულდებოდა ამბავი, ნათქვამი იყო, რომ გამოკეტილია და დღესაც ელის გმირი გათავისუფლებას; ამბები, შესაძლოა, განსხვავდებოდა ერთმანეთისგან, მაგრამ პერსონაჟთა ძირითადი ნიშნები – მსგავსი იქნებოდა; უმთავრესი, რაც ამ პერსონაჟებს აერთიანებდა, ალბათ ის იყო, რომ ყველა შემთხვევაში ის შმაგი ხასიათი ინევდა წინ, რომელიც ზოგჯერ გონს აკარგვინებდა და იმ ამპარტავენების ცოდვაშიც აგდებდა გმირს, რაც ბედნიერების მიღწევაში ხელს უშლიდა...

ტარიელის „წინაპარზე“ საუბრისას, რადგან კლდეში გმირის გამოკეტვის ფაქტიც ვახსენეთ, გავიხსენებთ სომხური ეპოსის, „დავით სასუნცის“, პერსონაჟს – „მჭერი“, რომელზეც ზემოხსენებულ ნერილშიც ვწერდით.

მჭერ უმცროსი ღმერთს სთხოვს, რომ საბრძოლველად შესაფერისი მეტოქე გამოუგზავნოს, ღმერთი უგზავნის შვიდ ანგელოზს, რომელთაც ამაოდ ებრძვის მჭერი; ამის შემდეგ ერთ კლდესთან მიდის იგი და შუბს სტყორცნის მას, კლდე შუაზე იპოვა, მჭერი ცხენთან ერთად კლდეში ვარდება, კლდე ერთდება და ემწყვდევიან მასში მჭერი და ცხენი; ზოგჯერ იხსენება ხოლმე ეს კლდე და ერთხელ ერთი მწყემსი შესწრებია მის გახსნას, მჭერს მისთვის უთქვამს, რომ მაშინ გათავისუფლდება, როცა ხორბლის მარცვალი კაკლის, ქერისა კი ასკილის ნაყოფის ზომისა გახდება (სასუნცი 1939: 147-148).

პავლე ინგოროყვა ამ სიტყვებში, რომელთა თანახმად, მაშინ გათავისუფლდება მჭერი, როცა ხორბალი და ქერი გამსხვილდება, ხედავდა გაგრძელებას „ამირანიანის“ ერთი ვარიანტისა, რომელშიც მოთხრობილია, თუ როგორ ნახა ერთხელ მწყემსმა გამოქვაბულში გამოკეტილი ამირანი, როგორ გამოართვა მან მწყემსს პური, როგორ მოუჭირა ამ პურს ხელი და როგორ წამოვიდა იქიდან სისხლი; პავლე ინგოროყვას თქმით, ამირანი, ქართული თქმულების თანახმად, „იტანჯებოდა იმის გამო, რომ პური, რომელსაც ადამიანები სჭამენ, სისხლის წვეთით არის შესვრილი“, „უნდოდა, რომ ადამიანს უსისხლო პური ჰქონოდა“ და სწორედ მისი ამ ოცნების კვალია ასახული მჭერისა და მწყემსის შეხვედრის ეპიზოდში; მკვლევრის თანახმად, მიზეზი მჭერის სიტყვების თქმისა მხოლოდ ამირანის თქმულებით იხსენება, ამ თქმულების გამოძახილია მჭერის სიტყვები და ეს კი იმაზე მეტყველებს, რომ „ამირანიანიდან“ იღებს სათავეს მჭერის სახე; მჭერის სახელის შესახებ მკვლევარი აღნიშნავდა, რომ, ნიკო მარის მიხედვით, „მჭერი არის პარალელური ფორმა სახელისა: *ამირანი*“ (სასუნცი 1939: XX-VII-XXVIII); (კუჭუხიძე 2020: 151).

ამირანი და კლდეში გამომწყვდეული მჭერი, მართლაც, გვანან ერთმანეთს და, ჩვენი აზრით, არც ისაა შეუძლებელი, გამოქვაბულში მცხოვრები ტარიელიც „ენათესავებოდეს“ კლდეში ჩაკეტილ გმირს, რომ სატრფოს მოშორებული და გამოქვაბულში გამოკეტილი ამირანის სახესაც ეარსება ოდესღაც, პოპულარული ყოფილიყო ხალხში და თავისებურად ისიც ასახულიყო პოემაში.

რაც შეეხება მოსაზრებას, რომლის თანახმად, „მჭერი არის პარალელური ფორმა სახელისა: *ამირანი*“, ამის შესახებ დავძენთ: როგორც ვნახეთ, ჩვენი ვარაუდით, ამ გმირის სახელი, *დროის ერთ მონაკვეთში*, შესაძლოა, ჟღერდა როგორც *mihr ī mihrān* („მზეთა მზე“); თუ მჭერი და ამირანი ერთი და იგივე არიან, ეს ბადებს მოსაზრებას, რომლის მიხედვით, *ორივე სახელი mihr ī mihrān-დან მოდის*, ვფიქრობთ, ქართულ სამყაროში გმირის სახელი დამკვიდრებულა ფორმით *იმიჰრან* (ამიჰრან, ამირან), სომხეთში კი ოდნავ განსხვავებული ფორმით გავრცელებულა მისი სახელი, საფიქრებელია, რომ იქ *mihr ī mihrān*-ის პირველი ნაწილის ტრანსფორმირება მოხდა და ასე ჩამოყალიბდა ფორმა *მჭერ*; ნ. მარის მოსაზრება ახლოს უნდა იყოს სიმართლესთან და, თუ შევეცდებით, დავაზუსტოთ და ისე ჩამოვაყალიბოთ ჩვენი დასკვნა, უნდა ითქვას, რომ ეს სახელები – ამირანი და მჭერი – ერთი საწყისიდან (*mihr ī mihrān*) ჩანს მიღებული და რომ *ქართულ სამყაროში იმიჰრანი (ამირანი), სომხეთში კი მჭერი დარქმევია მიჰრ ი მიჰრანს*; ნ. მარის ვარაუდს, ალბათ, მეტ დამაჯერებლობას სძენს მოსაზრება, რომ

მიჭრი მიჭრანიდან მომდინარეობს ორივე სახელი; იქნებ, სომხეთში მიჭრითაც იხსენიებდნენ ხოლმე, მაგრამ დაუოკებელი ხასიათის გამო დასჯილ გმირს იქ არ დაუმკვიდრებოდა ეს სახელი იმიტომ, რომ სომხეთში ერთ-ერთ უმთავრეს ღვთაებას ერქვა მიჭრი, – ამ ქვეყანაში არსებობდა ცნობილი ტაძარი მიჭრისა, რომელიც, როგორც მიაჩნიათ, იგივე მითრია.¹

ამირანს, რომლის სახელის გენეზისი კავკასიაში მაზდეანური ირანის ექსპანსიის დროსთან უნდა იყოს დაკავშირებული, როგორც ითქვა, სხვა სახელებიც ექნებოდა; თუკი „ვეფხისტყაოსნის“ მთავარ პერსონაჟთან დავაკავშირებთ „ამირანიანის“ გმირს, მაშინ ასეთი კითხვაც დაისმის ჩვენ წინაშე: შეიძლება, თუ არა, ვივარაუდოთ, რომ რუსთველის დროს ხალხურ ამირანს ტარიელიც (ან ამის მსგავსი სახელი) ერქვა, რომ იმ ტარიელს, რომლის გამოც, ოდესღაც, ჩანს, „შეუმრობილი ცრემლით“ ყვებოდნენ ამბებს, სახელიც აკავშირებდა ხალხურ გმირთან. ამ საკითხებში გასარკვევად, ცხადია, აუცილებელია, განვიხილოთ „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟთა სახელების წარმომავლობაში.

სახელ ტარიელთან დაკავშირებით უფრო გავრცელებულია იუსტინე აბულაძის შეხედულება, რომლის თანახმად, „ტარიელი“ ირანული გენეზისისაა და მისი თავდაპირველი ფორმა იყო „დარიელ“ (აბულაძე 1967); კორნელი კეკელიძე იზიარებს ამ აზრს, წერს, რომ ტარიელი ეს არის იგივე „წმინდა ირანული სახელი „დარიელ“ (კეკელიძე 1981: 164); ზურაბ ჭუმბურიძეც აღნიშნავს, რომ ეს სახელი „მომდინარეობს ირანული დარიელ-ისაგან, რომელიც ორი ნაწილისაგან შედგება: დარ, დარა – „მეუფე“, „მეფე“, „მფლობელი“ და იელ – „გმირი“, „მოყმე“, რომ ე. ი. „ტარიელი ნიშნავს „მეფე გმირს“ (ჭუმბურიძე 1987: 368); არსებობს სხვა შეხედულებაც: ზვიად გამსახურდია ამ სახელში გამოყოფს ტარ ფუძეს, კლასიკურ სანსკრიტთან და ავესტას ენასთან აკავშირებს მას და დასძენს, რომ იგი „შინაარსობრივად დაკავშირებულია ვარსკვლავეთის უზენაეს სფეროსთან“, მკვლევარი ყურადღებას იმ ფაქტებზე ამახვილებს, რომ „Tara-ni სანსკრიტულად მაცხოვარია“, რომ „ჰინდურ ენაზე იგივე ნიშნავს მზეს“ და რომ „ბუდიზმში იგივე „ტარ“ მხსნელი არსებაა, ზეგრძნობადი და მრავალთვალა, ე. ი. ვარსკვლავეთთან დაკავშირებული“, რომ „ტარა ბაი ინდური ვარსკვლავეთის ქალწულია, რომელიც არასოდეს არ ბერდება“ და „Tar აგრეთვე ქალღმერთი ძირია, რაც ნიშნავს ძეს და ცხოვრების ხეს“; შემდეგ დასძენს, რომ El ფუძე, „როგორც ცნობილია, ძველ ენებში, ღვთიურობის აღმნიშვნელია“, მოჰყავს მაგალითები „ელ-ელიონ, ელიომ, ელი“ და ასკვნის, რომ „შინაარსობრივად ტარი-ელ ნიშნავს ვარსკვლავეთის უფალს, სამყაროს მეფეს, პანტოკრატორს, ვარსკვლავისმიერ მაცხოვარს“ (გამსახურდია 1991ბ: 199-200).

როგორც ზვიად გამსახურდია აღნიშნავს, „ტარ ღვთაების აღმნიშვნელია და მისგან არის ნაწარმოები უძველესი მცირეაზიური ამინდისა და ჭექა-ქუხილის ღვთაებების სახელები“ (გამსახურდია 1991ა: 242-243); მკვლევრის თანახმად, „აქედურ ენაშიც ფუძე Tar ღვთაებრიობის აღმნიშვნელია“ და „სპარსულში Tar ფუძე ღვთაებრივის და ხშირად ქრისტიანულის“ მნიშვნელობის მქონეა; ზ. გამსახურდია წერს: „ვნახოთ როგორ იხმარება ტარ-ფუძიანი სახელები არაბულ ენაში და კერძოდ, სუფიზმში. ტარ-იქ, ტარ-იქა, ნიშნავს სუფიზმის სულიერ გზას, ღვთის გზას, რომელსაც მიჰყვება ინიციაციის მაძიებელი“ (გამსახურდია 1991ბ: 244); ზ. გამსახურდიას მოჰყავს სხვა მაგალითებიც, ტოპონიმები, ღვთაებათა სახელები, სუფისტური ტერმინები (გამსახურდია 1991ბ: 242-246) და იქვე შენიშნავს: „ჩვენი დასკვნით, ფუძე Tar პალეომედიტერანული, პალეოკავკასიური და მცირეაზიური ენობრივი სამყაროდან მოდის და წარმოადგენს მისტერიოთა საკრალურ სიტყვას, თეონიმს, ღვთაების სახელს, კერძოდ, მცირეაზიულ ტარუს, ჭექა-ქუხილისა და ამინდის სახელწოდებას [...], ეს ფუძე პრე-სემიტურ, პრე-ინდოევროპულ და პრე-ქამიტურ ენებსა და ცივილიზაციებს უკავშირდება, ხოლო ხეთურში, სანსკრიტში, აქადურში და სხვა სემიტურ ქვეყნებში, ასევე სხვა აღმოსავლურ ქვეყნებში აქედან უნდა იყოს გადმოსული“ (გამსახურდია 1991ბ: 245).

სახელ „დარიელთან“ დაკავშირებით ზვიად გამსახურდია წერს:

ეს სახელი პროფ. იუსტინე აბულაძემ დაუკავშირა მარიამ დედოფლისეულ „ქართლის ცხოვრების“ წესხაში (180, 14) მოხსენიებულ სახელს ირანელი ერისთავის დარიელისას, რომელიც სპარსთა მეფემ გამოგზავნა საქართველოში. „ქართლის ცხოვრებაში“ ეს სახელი გვხვდება როგორც „დარელ“, რაც აშკარა წარყვანააო, გვარწმუნებს ი. აბულაძე, თუმც, ეს ფორმა კიდევაც რომ წარმოადგენდეს წარყვანას, მაინც ძნელია დავეთანხმოთ მკვლევარს დარიელისა და ტარიელის იდენტიფიკაციაში, ვინაიდან იგი არ განმარტავს, თუ რამ გამოიწვია დ-ს ტ-დ გარდაქმნა (ამგვარ შინაარსობრივ სახელებში კი გადამწყვეტია თითო ფონემაც კი), ან რად გადრაჰქმნა ვეფხისტყაოსნის ავტორმა ფორმა „დარიელი“ „ტარიელად“ (გამსახურდია 1991ბ: 242).

თუმცა, ქვემოთ ვხედავთ, რომ ირანულ ენობრივ სამყაროსთან ამ სახელის კავშირს მაინც არ გამორიცხავს ზვიად გამსახურდია:

ამრიგად, Tar-ისა და El-ის კომბინაცია გვაძლევს ტარიელს, საღვთო გზას, ღვთაებრივ, ზეციურ სანყისს, ვარსკვლავეთის ღმერთს, პანტოკრატორს, ლოგოსს, ღმერთმამაკაცს, ეს სახელი არის აგრეთვე სინონიმი მიქაელისა („ძალი ღმრთისა“), რაც შეეხება ი. აბულადისეულ გასწორებას „დარ-ელს“, შესაძლოა ეს სახელიც ენათესავებოდეს ხსენებულ ფუძეს Dar-Tar, ვინაიდან Dar მე-ფობაა, Tar – ღვთაებრიობა, რაც ურთიერთდაკავშირებულია (გამსახურდია 1991ბ: 244-245).

არაბულ ლექსემაში *tarik* („გზა“) *t-r-k* ძირი გამოიყოფა და რამდენად არის შესაძლებელი, ხსენებულ სიტყვაში პროტო-არაბული ან პროტო-სემიტური *tar* ფუძე გამოიყოს, ან რამდენადაა სავარაუდო, სხვა ენიდან იყოს *tar* ფუძე მასში შესული, ამ საკითხებზე ამჯერად არ შევუდგებით სპეციალური ლიტერატურის ძიებას, ყურადღებას მხოლოდ იმ ფაქტზე გავამახვილებთ, რომ, როგორც ითქვა, დარიელთან ტარიელის კავშირს მთლიანად მაინც არ გამორიცხავს ზვიად გამსახურდია; მკვლევრის მიერ ხსენებულ ენათა შორის ინდო-ევროპული ოჯახის ენებიც გვხვდება და სემიტურიც. ვხედავთ, რომ ღვთაებრივ სანყისებთანაა დაკავშირებული ტარ და ელ ფუძეები, მაგრამ ჩვენთვის ამჯერად ის კი არაა უმთავრესი, თუ რა ურთიერთმიმართებაა ამ ძირებს შორის, რომელ ენაში რომლიდან არის ესა თუ ის ძირი გადასული, არამედ, უპირველესად ისაა გასარკვევი, თუ შემოსულია, უშუალოდ რომელი ენიდან უნდა შემოსულიყო ქართულ სამყაროში ესა თუ ის სახელი. ცხადია, საინტერესოა, რას ნიშნავს სანსკრიტისა თუ აქადურში ტარ, მაგრამ ამ შემთხვევაში იმის გარკვევა საჭირო, უშუალოდ რომელი ენიდან არის აღმოცენებული, საერთოდ, რუსთველმა შექმნა ესა თუ ის სახელი რომელიმე ძველი ან თანამედროვე ენის მიხედვით თუ მანამდეც გამოიყენებოდა ისინი რეალურ ცხოვრებასა თუ თქმულებებში.

პოემის პერსონაჟთა სახელების გენეზისზე ბევრია დაწერილი, გაკეთებულია სავარაუდო ეტიმოლოგიები, ზოგიერთ მათგანზე ქვემოთ ვისაუბრებთ, ამჯერად კი ერთ გარემოებაზე გადავიტანთ მკითხველის ყურადღებას: კვლევები იმაზე მიგვანიშნებს, რომ პოემის ზოგი პერსონაჟის სახელი პოეტის მიერაა გამოგონილი, ზოგი ერქვათ იმ დროს, ზოგიც, შესაძლოა, რომელიმე ფილოსოფიური სისტემიდან იყოს აღებული (ზვიად გამსახურდია, მაგალითად, ნესტან დარეჯანის სავარაუდო პირველად სახელში – „ნესტ ანდარე ჯეჰან“ /„არ არის ქვეყნად“/ სპარსულ სუფიურ ტერმინს ხედავდა (გამსახურდია 1991ბ: 117, 130-131, 140); რეალობიდანაც არაერთი სახელი ჩანს შესული პოემაში.

სახელთა „შენილბვისას“, ჩვენი აზრით, ისეთ ფორმას გამოიყენებდა პოეტი, რომ მათი გაგება ძალიან არ გაძნელებოდა მკითხველს, მაგ., სახელში „ნურადინ“ თითქმის პირდაპირ იკითხება არაბული სიტყვები (*nūr ad-dīn* /„ნათელი სარწმუნოებისა“) და მისი გაგება გაუადვილდებოდათ იმ დროს, როცა არაბული, ფაქტობრივად, ერთ-ერთი საერთაშორისო ენა იყო; სხვა შემთხვევაში უფრო რთული იქნებოდა „შენილბულის“ ამოცნობა, მაგრამ დაკვირვებული მკითხველი მაინც შენიშნავდა მას. მაგალითად, *თინათინის* შესახებ ნომადი ბართაიამ გამოთქვა აზრი, რომ არაბული სიტყვებიდან (*dīn ad-dīn* /„სარწმუნოება სარწმუნოებისა“) მოდის იგი, ჩვენ სახელის მეორე ნაწილის შესახებ მეტი ალბათობით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მართლაც *dīn*-იდან უნდა იყოს იგი მიღებული... აქ ცოტა ძნელია „დამიფრული“ მნიშვნელობის ამოცნობა, მაგრამ, იმდროინდელი, ტერმინებში უფრო გარკვეული, მკითხველისათვის გაცილებით ადვილი იქნებოდა ეს;² სახელი *ტარიელი*, მიუხედავად იმისა, საიდანმე არის აღებული, პოეტის გამოგონილია, თუ ერქვა მაშინ ვინმეს, იმ ენასთან იქნება დაკავშირებული, რომელიც მეტ-ნაკლებად, ალბათ, ცნობილი იყო მკითხველისთვის, ეს ისეთი სახელი იქნებოდა, რომელიც, მომდევნო საუკუნეებისგან განსხვავებით, ხშირად ჟღერდა და ბევრმა იცოდა მისი, ან მსგავსი სიტყვის, მნიშვნელობა და არ გაუჭირდებოდა გაგება. თუ მივიჩნევთ, რომ საგანგებოდ არ აზუნდოვანებდა რუსთველი სახელებს, თუ სურდა, შედარებით ადვილად ამოცნობილიყო „შეფარვით“ თქმული, მაშინ საფიქრებელი ხდება, რომ, როცა სხვა ენაზე ნილბავდა, ძველ ენებს არ მიმართავდა და იმ ენებზე შეფარავდა სახელებს, რომელთა ამოხსნასაც შეძლებდა მკითხველი.

ი. აბულადე, როგორც ითქვა, დარიელის სახეშეცვლილ ფორმად მიიჩნევდა *ტარიელს*; ირანულ სამყაროსთან ამ სახელის კავშირს არც ჩვენ გამოვრიცხავთ და ვვარაუდობთ, რომ სიმართლესთან ახლოს უნდა იყოს ი. აბულადე. სიმართლესთან სიახლოვეზე იმიტომ ვწერთ, რომ ხსენებული სახელის სავარაუდო სემანტიკა, ვფიქრობთ, შესაძლოა, ოდნავ განსხვავებული იყოს.

„ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟთა სახელები, როგორც ხშირ შემთხვევაში არის მიჩნეული, მათი პიროვნულობის გამომხატველია, ცხადია, ასეა მითებშიც, ხშირად ასეა ხალხურ თქმულებებში და,

ვფიქრობთ, გასაზიარებელია შეხედულებები, რომ უმეტესწილად ასეა ამ პოემაშიც.

ტარიელი ამირბარია და არა მეფე და, თუ ამ პერსონაჟის სახელი მისი პიროვნების დახასიათებასაც ემსახურება, შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ სახელში იქნება ისეთი სიტყვა, რომელიც, შესაძლოა, მეფესაც ნიშნავდეს (ჰიპერბოლიზებულიად, სიმბოლურად), მაგრამ ძირითადი მნიშვნელობა სხვა სემანტიკისა ჰქონდეს; როგორც ვნახეთ, „ვეფხისტყაოსნისა“ და „ამირანიანის“ შორის მსგავსი შტრიხები შეიმჩნევა, თუ ამ ასპექტიდან ამირანის სახეც დაგვაინტერესებს, ცხადია, ისიც მიიქცევა ყურადღებას, რომ არც ხალხური ამირანია მეფე და არც ლიტერატურული ამირან დარეჯანის ძე.

თუ პოემისა და თქმულებათა, პროზაული ნაწარმოების შინაარსს, გმირთა შინაასახეს გავითვალისწინებთ, შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ტარიელის მნიშვნელობის ახსნის მცდელობისას გასათვალისწინებელია სპარსული *dārā* („მტკიცედ მპყრობელი“, „მფლობელი“, „ლმერთი“; ეს ლექსემა ფიგურირებს სახელში დარიუს (ჯონსონი 1852: 551); აღვნიშნავთ იმასაც, რომ სიტყვის პროტო-ინდო-ევროპულ ძირად მიჩნეულია **dher-* და მის მნიშვნელობადაც „მტკიცედ პყრობა“, „თანადგომა“ არის წარმოდგენილი (ეტიმოლოგიური ლექსიკონი) და რომ მხედველობაში მისაღებია, ასევე, სპარსული ლექსემა *āl* („შთამომავლობა“, „ოჯახი“, „სახლი“, „რასა“ (ჯონსონი 1852: 145); იგივე სიტყვა (სხვა გახმოვანებით) *īl* გვაქვს არაბულ ენაშიც; ჩვენ არ დაგვინყია ძიება ლიტერატურისა, რომელშიც გარკვეული იქნება, რომელი ენიდანაა ეს სიტყვა მეორეში შესული, ამჯერად მთავარი ის გახლავთ, რომ არაბული ლექსემის ერთ-ერთი მნიშვნელობა არის „ნათესაობა“, „ოჯახი“ (ბარანოვი 1977: 39), ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ, შეგვიძლია დავუშვათ, რომ ტარიელის საწყისი ფორმა არის სპარსული *dār e āl* და მნიშვნელობა კი, არა „მეფე გმირი“, არამედ „ოჯახის“ („სახლის“, „შთამომავლობის“) „უფროსი“ („პატრონი“, „ფუძემდებელი“...); თუ მივიჩნევთ, რომ სახელ ამირანის გენეზისი მართლაც ძველ ირანს, ფალაურ ენობრივ სამყაროს, უკავშირდება (იმიჰრან), არც იმ ვარაუდის გამორიცხვა იქნება გამართლებული, რომ სხვა სახელიც ჰქონდა ამ გმირს, ამირანს (ან ზედწოდება, რომელიც შემდეგ საკუთარ სახელად იქცა) და იგი გამოითქმოდა როგორც *dār ī āl*, რასაც ქართულში სხვადასხვა დროს დაახლოებით ასეთი ფორმების მიღება შეეძლო: დარაილ, დარი-ალ, დარიელ; არაა გამორიცხული, „ამირანიანისა“ და „ვეფხისტყაოსნის“ მთავარ გმირებს ოდესლაც ერთი სახელიც ჰქონოდათ.

„ამირანდარეჯანიანის“ პერსონაჟს ამირან დარეჯანის ძე ჰქვია. ნ. მარი მიიჩნევდა, რომ ეს სახელი მომდინარეობს ფორმიდან „ამირანდარეჯან“ და მისი მნიშვნელობა არის „მბრძანებელი ქვეყნისა ან ქვეყანაზე“ /ამირ ანდარე ჯან (ჯაჰან) (მარი 1895: 352-365); (კეკელიძე 1981: 72); კ. კეკელიძე ამ ეტიმოლოგიას არც უარყოფდა, არც ლებულობდა, თუმცა, „ამირანდარეჯანიანის“ ქართულ ნაწარმოებად მიიჩნევდა და ეკამათებოდა ნ. მარს, რომელიც სპარსულიდან გადმოღებულად აცხადებდა მას (კეკელიძე 1981: 74-77).

ზემოთ ითქვა, რომ კ. კეკელიძე „ამირანდარეჯანიანის“ ერთ-ერთ წყაროდ მზეჭაბუკის შესახებ არსებულ ზღაპრებს მიუთითებდა. მისი აზრით, ეს რომ ქართული ზღაპრებია, „ამას ამჟღავნებს მისი წმინდა ქართული სახელი – მზეჭაბუკი“ (კეკელიძე 1981: 75); აქ დავამატებთ, რომ, შესაძლოა, „ამირანიანისა“ და „ამირანდარეჯანიანის“ საერთო ძირზე ის ფაქტიც მეტყველებდეს, ამირანის მამას დარჯელანი რომ ჰქვია, ანუ, ხალხური ამირანიც „დარეჯანის (დარჯელანის) ძე“ რომ არის და ყურადღების სახელ დარეჯანზე (დარჯელანზე) გადატანისას არ გამოვრიცხავთ შესაძლობას, რომ „დარეჯანი“, ასევე, ლექსემა *dārā*-სთან იყოს დაკავშირებული; ამ სახელის ბოლო ნაწილი თუ მართლაც *jahān* (*jihān*, – „ქვეყნიერება“, „მსოფლიო“ (ჯონსონი 1852: 445); ფორმიდან გამოდგა მიღებული, მაშინ საფიქრებელი გახდება, რომ „დარეჯან“-ის მნიშვნელობა „ქვეყნიერების მპყრობელი“ (ან, იქნებ, – „ლმერთი“) იყო და ლიტერატურული ამირან დარეჯანის ძე მეფედ არა, მაგრამ *ქვეყნიერების მპყრობელის*, ან თავად *ღვთაების ძედ ყოფილა ცნობილი*; დარეჯანის ძე, შესაძლოა, „ქვეყნიერების მპყრობელის“, ან „ქვეყნიერების ლმერთის შვილსაც“ ნიშნავდეს, იქნებ რომელსამე თქმულებაში მის შვილად იცნობდნენ ამირანს, ვისაც შეებრძოლა შემდეგ.

ვიდრე ჩვენი ძიების დასკვნით ნაწილზე გადავიდოდეთ, მიუხედავად იმისა, რომ ამ საკითხზე ცალკე ნაშრომის დაწერა მიგვაჩნია საჭიროდ, აღვნიშნავთ: ჩვენ „ვეფხისტყაოსნისეული“ ნესტან დარეჯანის სახელის მეორე ნაწილის მნიშვნელობადაც „ქვეყნიერების მპყრობელი“ გვესახება; რაც შეეხება სახელს *ნესტან*, არაა შეუძლებელი, აღმოჩნდეს, რომ მასშიც სპარსული (იქნებ, არაბიზებული) სიტყვაა „შენილბული“, რომ აქ გვაქვს, ასევე, *ხელოვნურად შექმნილი* სახელი, რომლის დასაწყისში უარყოფის გამომხატველ სპარსული ნაწილაკი *na* ფიგურირებს და რომელშიც ქვეყნის სახელწოდების მანარმოებელი სპარსული –*stān* სუფიქსის და, აგრეთვე, წარმომავლობის მანარმოებელი სპარსული, ან არაბული, სუფიქსის კვალიც იძებნება და სიტყვის მნიშვნელობა კი არის „არამი-

ნიერი“, „ქვეყნად არმყოფი“; იქნებ, გაირკვეს, რომ *ნესტან დარეჯანი* დაახლოებით ნიშნავს „არამინიერი მპყრობელს ქვეყნიერებისა“, რომ სახელი მიაწინებს ქალზე, რომელიც არ არის ამქვეყნად, მოსაძებნი და გასათავისუფლებელია, მაგრამ, არყოფნის მიუხედავად, ის არის ქვეყნიური ცხოვრების წარმმართველი. არ ჩანს ნესტანი, მაგრამ მისი გულისთვის მოქმედებენ, იგია, ვისთვისაც იბრძვიან, იღვნიან, მის გამო ებრძვის ერთმანეთს სიკეთე და ბოროტება.³

სახელ დარეჯანთან დაკავშირებული ჩვენი მოსაზრება არ ნიშნავს იმას, თითქოს მნიშვნელოვნად არ მიგვაჩნდეს დაკვირვებები, რომლებსაც ზემოთ შევხებით და რომელთაგან ერთი ასეა ჩამოყალიბებული: „ნესტან-დარეჯან მომდინარეობს სპარსული გამოთქმიდან: ნესთ ანდარე ჯაჰან – ‘სწორუპოვარი’ უფრო ზუსტად: ‘არ არის ქვეყნად (მისი ტოლი)’“ (ჭუმბურიძე 1987: 398) და, მეორის მიხედვით კი, სახელების დაბოლოება *ელ* ღმერთზე უნდა მიაწინებდეს (გამსახურდია 1991ბ); ვფიქრობთ, პოემის პერსონაჟებისათვის სახელთა შერჩევის დროს უთუოდ გათვალისწინებული იქნება, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში არაერთგვაროვანი მნიშვნელობა ეძლევა ამა თუ იმ სახელს; ზემოთ, მეორე შენიშვნაში, უკვე გამოჩნდა, რომ სახელი *თინათინი* მხოლოდ ერთი მნიშვნელობით არ აღიქმება, აქ კი დავძენთ, რომ, ჩვენი აზრით, პოემის სხვა არაერთი პერსონაჟის სახელზეც ითქმის იგივე და რომ სრულიად დასაშვებია ვარაუდი, რომლის თანახმად, სახელთა დაბოლოება *ელ*, შესაძლოა, მართლაც მიაწინებდეს ღმერთზე, პოეტს უთუოდ ეცოდინებოდა, რომ *ელ* განათლებულ მკითხველში სიტყვა ღმერთის ასოციაციას გამოიწვევდა, რომ ბევრს გაახსენდებოდა, ღმერთს რომ ნიშნავს ბოლო ასო-ბგერები ისეთ სახელებში, როგორებიცაა: *გაბრიელ, მიქაელ, რაფაელ...* ავტორი ალბათ გაითვალისწინებდა, რომ არაერთი მკითხველი სიტყვა „ღმერთს“ დაინახავდა სახელ *ტარიელის* ბოლოს, არც ისაა შეუძლებელი, სუფიზმში ცნობილი ფრაზა „ნესტ ანდარე ჯეჰან“-იც ახსოვდა რუსთველს, როცა სახელს არქმევდა პერსონაჟს, დასაშვებია მოსაზრება, რომ სუფიურ სწავლებასთან კავშირზე, მართლაც, მიგვანიშნებდეს სახელი *ნესტან დარეჯანი* და, გამომდინარე ყოველივე ზემოთქმულიდან, დაკვირვებები, რომლებიც გვიჩვენებს, თუ რომელ სიტყვასთან და ძირითან, ან წინადადებასთან ასოცირდება ესა თუ ის სახელი, ცხადია, მნიშვნელოვანია და ამ მიმართებით მუშაობა, აუცილებელია, მაგრამ, ვფიქრობთ, საჭიროა, ერთმანეთისაგან მკვეთრად გავმიჯნოთ მკითხველის ასოციაციაზე გათვლილი სიტყვათქმნადობა და ფორმები, რომლებიც უშუალოდ ამა თუ იმ ენის მიხედვით იქმნება; სახელები *ნესტან დარეჯანი* თუ *ტარიელი, თინათინი, ავთანდილი* ასოციაციურად და შორეული ენობრივი კავშირით არაერთი ფილოსოფიური და ენობრივი სამყაროსაკენ გვახედებს, მაგრამ ისინი უმთავრესად უშუალოდ სპარსული და არაბული ენებიდან ჰგავს აღმოცენებულს და ეტიმოლოგიური ძიებისას, ვფიქრობთ, უწინარესად სწორედ ამ ენებს უნდა მივმართოთ.

სახელ *დარიელთან* (დარაილ, დარიალ) დაკავშირებით დამატებით დავძენთ: ეს სახელი, რომელიც, იქნებ, ძველი დროიდან მომდინარეობს და სახესაც იცვლის და პოემაში საბოლოოდ *ტარიელ* ფორმას ღებულობს, შესაძლოა, მართლაც, ცნობილი იყო რუსთველისთვის, როგორც ამას იუსტინე აბულაძე მიიჩნევდა, არც ისაა შეუძლებელი, ფორმა *ტარიელიც* ყოფილიყო გავრცელებული, რომ, ე. ი., დ-ს ტ-დ გარდაქმნა ხალხის მეტყველებაში მომხდარიყო, უბრალო ადამიანებს რომ ვერ გაეთვალისწინებინათ მისი განსაკუთრებული მნიშვნელობა და მათ მეტყველებაში შეცვლილიყო ფორმა, ეს სავესებით ბუნებრივი მოვლენაა. შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ხალხის მეტყველებამ გარდაქმნა *დარიელი ტარიელად*, თუმც, ისიც სავესებით დასაშვებია, სემანტიკის ოდნავ უფრო მეტი შენიღბვისათვის თავად რუსთველს გარდაექმნა დ ასო-ბგერა ტ-დ.⁴

ამრიგად, არ უნდა უარვყოთ შეხედულება, რომლის თანახმად, ამირანის ისტორია პრომეთეს მითშია ტრანსფორმირებულად ასახული, *ამირანისეულ ცეცხლოვან, უგონო გზნებას*, რომელსაც ნელ-ნელა უგონობისა და ამპარტავენებისაკენ მიჰყავს ადამიანი და ბოლოს ღვთის სანინააღმდეგო საქმეს აკეთებინებს და სასჯელში აგდებს მას, ჩვენი აზრით, ბერძნულ მითებში *სიმბოლურად* ის *ცეცხლი შეესაბამება, რომელთან მიახლებიას და ხალხთან მისი მიტანის გამო ისჯება პრომეთე*, ვფიქრობთ, იმგვარი ცეცხლია პრომეთეს მითში ასახული, რომელთან მიახლება *ყველასათვის საშიშია*, ეს არის „ცეცხლი“, რომელიც ლოგიკის ნაკლულევანებას განასახიერებს და ბედნიერება ვერ მოაქვს ადამიანებისთვის; პრომეთეს მითს, ცხადია, *სხვა მრავალგვარი ღრმა სიმბოლური დატვირთვაც აქვს*, ჩვენ ამჯერად მხოლოდ იმ ასპექტიდან ვამახვილებთ მასზე ყურადღებას, რომლიდანაც, როგორც მიგვაჩნია, შესაძლოა, *კავკასიაში მომხდარი ერთ-ერთი უძველესი ისტორიული მოვლენის ამოკითხვა იყოს შესაძლებელი*.⁵

კავკასიაში მომხდარი მოვლენების კვალი, როგორც ჩანს, ერთი მხრივ, *პრომეთეს მითში*, მეორე მხრივ კი, „ვეფხისტყაოსანში“ (და, ცხადია, „ამირანდარეჯანთანში“) იკითხება.

ამირანს, როგორც ეს უკვე ითქვა, სხვადასხვა კულტურული სამყაროსა და ეპოქის გავლენით არაერთი ცვლილება უნდა ჰქონდეს განცდილი, ითქვა ისიც, რომ ქართულ ხალხურ ესთეტიკაში, ამ სულიერ სამყაროში, იძებნება სახეები მზისდარი ყრმის, მზეჭაბუკისა, რომელიც მთვარესავით ნაზს, ულამაზეს ასულს დაეძებს, მას, ვინც ზღვათა გადაღმა, ზეციურ კოშკში ცხოვრობს, ცხადია, რომ სწორედ ამ ქართულ სამყაროშია საძებნელი შორეულ წარსულში ჩაკარგული ის პირველსახეები პერსონაჟებისა, რომელნიც ხალხურმა თქმულებებმა, „ამირანდარეჯანიანმა“ და „ვეფხისტყაოსანმა“ შემოგვინახა.

შენიშვნები

- ¹ ზემოხსენებულ წერილში დავუშვით სხვა ვარაუდიც, რომლის თანახმად, სახელ ამირანის წინარე ფორმა, შესაძლოა, āhur ī mihrān („მზეთა სული“) იყო (კუჭუხიძე 2020: 149), მაგრამ ძირითადი დასკვნა ასეთ შემთხვევაშიც არ იცვლება, „ამირანიანის“ მთავარი გმირის სახელი მაინც ī mihrān-დან მომდინარე გამოდის და გენეზისის საკითხების კვლევას მაინც ფალაურ ენასთან მივყავართ; თუ მჭერისა და ამირანის სახელები ერთი ძირიდან მოდის, უფრო საფიქრებელი ხდება, რომ mihr ī mihrān ყოფილა ეს ძირი, ამირანის ერთ-ერთი ადრეული სახელი.
- ² თუ სახელი თინათინი მართლაც არაბული სიტყვებიდან მომდინარეობს, გამოდის, რომ მას ბინარული მნიშვნელობა მისცემია, რუსთველი ბრძანებს: „თინათინ მზესა სწუნობდა, მაგრა მზე თინათინებდა“, რაც იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ქართულ სიტყვებთანაც („ათინათი“, „ციმციმი“) კავშირდება ეს სახელი, რომ მისი სხვა მნიშვნელობა არის „მზის სხივის ანარეკლი“ (ჭუმბურიძე 1987: 389).
- ³ სახელთა ეტიმოლოგიასთან დაკავშირებით მკითხველს ვთავაზობთ კიდევ ერთ მოსაზრებას: „ამირანიანიდან“ ვიცნობთ ადამიანს, რომელსაც სულკალმახი ჰქვია; საეჭვოა, აქ სიტყვა „კალმახი“ (თევზის სახეობა) ფიგურირებდეს; ამირანის სატრფოს არაბული სახელი ჰქვია, – ყამარი („ამირანდარეჯანიანშიც“ გვხვდება სახელები, რომლებიც, ეჭვი არაა, არაბული წარმოშობისაა), გვრჩება შთაბეჭდილება, რომ სულკალმახი, ასევე, არაბული სიტყვებიდანაა მიღებული, რომ ამ სახელში ალ არტიკლის კვალია შემორჩენილი, არაბული სიტყვა ṣalḥ ნიშნავს „მშვიდობას“, „შერიგებას“ (ბარანოვი 1977: 206), იგი შეიძლება ითარგმნოს, აგრეთვე, როგორც „მორიგება“, „მორგება“, „შეთავსება“; mahyā-ს მნიშვნელობაა „სიცოცხლე“, „ცხოვრება“ (ბარანოვი 1977: 206); სულკალმახი არის კაცი, ვინც ქალღმერთი დალი ამშობიარა, ამირანი მისი წყალობით მოველინა ამ ქვეყანას, დასაღუპავად განწირული ბავშვი სულკალმახმა მთარგმნა ამქვეყნიურ სიცოცხლესთან, ის მიეხმარა ამ სამყაროში გადმოსვლაში; ისმის კითხვა, ხომ არ არის სულკალმახი არაბიზებული სახელი? შესაძლოა, მისი სახელი იყო ṣalḥ al-mahyā, რაც ქართულში სულხალმახის ფორმით გამოითქმოდა და რამაც ბოლოს ფორმა სულკალმახი მიიღო; ზემოთ ითქვა, რომ ყამარს ადრეულ პერიოდში ქართული სახელი ექნებოდა, სულკალმახზეც იგივე ითქმის.
- ⁴ ჩვენ იმ ვარაუდსაც არ გამოვრიცხავთ, რომ სახელი დარიელი პოემის ტექსტში ტარიელის პარალელურადაც ყოფილიყო წარმოდგენილი (ისევე, როგორც ტარია, ან როსტანი): ხელნაწერებში რომ გვქონდეს: „მო, დ/ავსხდეთ დ/არიელისთვის ცრემლი გვდის“... ალიტერაციას დავინახავდეთ ამ სიტყვებში; პარალელური ფორმის არსებობა არაა გამორიცხული, მაგრამ, ცხადია, ვერ დავუშვებთ მოსაზრებას, რომლის თანახმად, ორიგინალისეულ ხელნაწერში ყველგან დარიელი ეწერებოდა, ყველა ხელნაწერში არ შეიცვლებოდა მთავარი გმირის სახელი; სხვათა შორის დავძენთ, რომ, თუ აქ ჩვეულებრივი დამთხვევა არაა, „ვეფხისტყაოსნის“ ის სტრიქონი, რომლიდანაც პოემაში პირველად ჩნდება მთავარი გმირი, ისეთ შთაბეჭდილებასაც ტოვებს, რომ მისი სახელის იდენტურ თანხმოვანთა ხსენება ამ სახელის ასოციაციის გამოწვევას ისახავს მიზნად („ნახეს უცხო მოყმე ვინმე, ჯდა მ/ც/ი/რ/ა/ლ/ი წყლისა პირსა“), არაა შეუძლებელი, ჯერ არნახსენებ სახელზე გაკეთებული ალიტერაციული მინიშნება გვქონდეს ამ ადგილას, შესაძლოა, ნელ-ნელა ახვედრებს პოეტი თავის მკითხველს და მსმენელს, ვინც იყო ეს მოულოდნელად ნახსი უცხო მოყმე, ნელ-ნელა აჩენს მას...
- ⁵ აქვე უნდა ითქვას, რომ ყამარიც ისეთი ცეცხლოვანი ასულია, რომელიც, დიდ სიყვარულთან ერთად, გონიერებასა და სიმშვიდეს, ასევე, საჭიროებს, რადგან ესაა, რაც უბედურებისგან იცავს ადამიანს; ყამარსაც სჭირდება შეცვლა; თქმულებებში იგი მამის მოლაღატედ არის წარმოდგენილი, დასაღუპავად იმეტებს მამას, ბრძოლაში მისი დამარცხების საშუალებებს ასწავლის ამირანს; „ამირანიანსა“ და „ვეფხისტყაოსანს“ შორის პარალელებთან დაკავშირებით საინტერესოა, რომ ნესტანიც ლაღატობს მამას, ისიც უგონობისა და მრისხანების ცეცხლით ივსება მამინ, როცა სამეფოში მოწვეული სასიძოს მოკვლას გადაწყვეტს ტარიელთან ერთად; აქ ერთსაც დავძენთ: ნესტანის ცეცხლოვანება სამოთხისეულ სინმიდებში გადადის იმ დროს, როცა ტარიელს, უკვე კათარზისგამოვლილი, ინდოეთისა და თავისი მამის მიხედვისაკენ მოუწოდებს და სამოთხეში ზეაღსვლაზე იწყებს ოცნებას; მიჯნურები მამინ ინმიდებიან ცოდვათაგან, როცა ნესტანი ზეცასა და ინდოეთზე სწერს მიჯნურს, ტარიელი კი იმაზე იწყებს ფიქრს, რომ იმქვეყნად მაინც იპოვის ნესტანს; უკვე აღარ არიან ისეთი ადამიანები, სასიძოს მოკვდინებას რომ გეგმავდნენ, სულიერად განწმენდილან ნესტანი და ტარიელი.

დამოწმებანი

- აბულაძე 1967: ი. აბულაძე. *რუსთველოლოგიური ნაშრომები*, თბილისი.
- ბარანოვი 1977: X. Баранов. *Арабско-Русский Словарь*, Москва.
- ბედიანიძე 1998: დ. ბედიანიძე. ამირანის მითი და ქართული ხალხური ზღაპრები, ახალგაზრდა მეცნიერთა რესპუბლიკური კონფერენცია, თეზისები, რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი.
- გამსახურდია 1991ა: ზ. გამსახურდია. *წერილები, ესსეები*, თბილისი.
- გამსახურდია 1991ბ: ზ. გამსახურდია. *ვეფხისტყაოსნის სახისმეტყველება*, თბილისი.
- ეტიმოლოგიური ლექსიკონი: *Online Etymology Dictionary*. <https://www.etymonline.com> (01.06.2021).
- კეკელიძე 1981: კ. კეკელიძე. *ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია*, II, თბილისი.
- კიკნაძე 2001: ზ. კიკნაძე. ამირანიანი, ქართული ხალხური ეპოსი, თბილისი. <http://saunje.ge/index.php?id=1444> (ნანახია: 01.06.2021).
- კუჭუხიძე 2020: გ. კუჭუხიძე. სახელ „ამირანის“ გენეზისისათვის, XIV საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები, რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი (ელ. გამოცემა) http://conference.litinsti-tuti.ge/wp-content/uploads/Simpoziumi_Masalebi_14.pdf (ნანახია: 01.06.2021).
- ლექსიკონი 1852: Dictionary, Persian, Arabic, English by Francis Johnson, London, 1852. <https://archive.org/details/dictionarypersia00johnuoft/page/n5/mode/2up> (ნანახია: 01.06.2021).
- მარი 1895: Н. Марр. *Персидская национальная тенденция в груз. романе Амиран-Дареджаниани*, ЖМНП.
- სასუნცი 1939: *სომხური ეპოსი დავით სასუნცი*, ტფილისი, ფედერაცია.
- ფირცხალავა 1998: ლ. ფირცხალავა. „ამირანის“ მითისა და „ვეფხისტყაოსნის“ ურთიერთკავშირი, ახალგაზრდა მეცნიერთა რესპუბლიკური კონფერენცია, თეზისები, რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი.
- ჩიქოვანი 1959: მ. ჩიქოვანი. *ქართული ეპოსი, მიჯაჭვული ამირანი*, თბილისი.
- ჭუმბურიძე 1987: ზ. ჭუმბურიძე. *დედაენა ქართული*, თბილისი.

AMIRAN AND TARIEL (ON THE ISSUE OF INTERRELATIONS BETWEEN “AMIRANIANI” AND “KNIGHT IN THE PANTHER’S SKIN”)

Gocha Kuchukhidze

In the article we discuss interrelations between images of the main characters of “Amiraniani” (Georgian folk epos) and Shota Rustaveli’s “Knight in the Panther’s Skin”.

Character of *Amiraniani*, named *Amiran*, fights against the evil forces, defeats all of them, takes his sweetheart living in the heavenly castle and brings her to his home; finally, because of his power, he loses his mind and becomes arrogant. His arrogance was so great that he dares to fight with the God and for this he was punished – God chained him to Caucasus Mountains.

We regard that the myth about *Amiran* describes the fight between the Caucasian temples; in our opinion, *Amiran* was the cult of pagan temple where the main things were only love and only faith, rather than reason and logical thinking. We regard that, supposedly, in such temple the priority was given to actually blind faith to the oracles and the philosophy based on logic, close to the Hellenic one, was less appreciated. In our opinion, to this cult center, there should be opposed the temple where there was regarded that lack of logic and reason finally results in arrogance and leads individual to the way of ruin; we regard that this, second temple won the battle of the worldviews and that at one of the stages of the history, in some Caucasian region, the winner was such temple, where the basis of worldview was, logic-based philosophy, together with the faith.

Supposedly, *Amiran*, fighting with the evil forces was very popular from the early period. Analysis of the legends shows that in the early epoch *Amiran*’s story had a happy end; while when the temple that relied on logical thinking and philosophy gained the dominating position, the continuations were added to these legends and the story would tell that arrogance brought *Amiran* to sad end; that he fought with the God and because of this he was punished and chained to the cliff. It seems, such end reflected also the history of the defeat temple that was based on the faith only and underlined the fact that lack of reason and logic results in punishment and

no matter how great is individual's love, without common sense, he/she cannot be happy. *Amiran* has taken his sweetheart but he could not live with her in happiness and was punished for his arrogance.

The temple dominating in Caucasus, with the worldview based on logic, together with the faith, supposedly had close relationships with the Greek religious centers; in our opinion, it is assumable that the *myth about the hero chained by the God to Caucasus Mountains for disobedience has achieved Greek religious centers of from Caucasian temples that had close relationships with the Greece and from there moved to the Greek literature and thus there was created the myth about Prometheus* chained by Zeus to Caucasian Mountain.

Tariel, the main character of the *Knight in the Panther's Skin*, has great love to beautiful *Nestan*, who was spirited away by the evil forces and locked in the castle but due to parting from his sweetheart, *Tariel* lacked common sense and temperance and he came to the verge of death. He was able to free *Nestan* only after *Avtandil*, known for his wisdom became his friend and supporter. In our opinion, *Rustaveli* responds to *Amirainiani*; in his poem he showed the other way of the main character of the epos, showing that an individual full of love, can achieve great happiness, if, together with love, has some wisdom as well.

Thus, we express our hypothesis that the myth about Prometheus chained to Caucasus Range has originated in Caucasus and reflected the confrontation of the worldviews that has taken place in Caucasus. In our opinion, “Amiraniani” has its influence on the “Knight in the Panther's Skin”.

The article provides discussion of the genesis of the characters of “Amiraniani” and the “Knight in the Panther's Skin”.